

RECENSIES

Gronon, Marnix Gijsen, Aster Berkhof en Jos Vandeloo). Achteraan in de catalogus werden de reeksen (bijvoorbeeld Hans' Kinderbibliotheek, Vlaamse Filmkes, Historische Verhalen voor de jeugd, en andere) opgenomen, evenals de periodieken, tijdschriften en de vakliteratuur.

Uit dit alles blijkt dat er stof genoeg voorhanden is om een historicus aan het werk te zetten om het fenomeen jeugdliteratuur in Vlaanderen eens niet vanuit de literaire of literair-historische hoek te beschouwen maar vanuit een meer sociaal-historisch oogpunt. Ook de mentaliteitsgeschiedenis heeft er een hele klui aan. De studies van Helmut Gaus over de volwassenenliteratuur en -lektuur, tonen ten overvloede hoe relevant en boeiend een dergelijk onderzoek kan zijn.

Tot slot wil ik nog kwijt dat het met enige nostalgie is dat ik de talrijke auteurs en boektitels weer onder ogen heb gekregen, boeken die ik in mijn jeugd als verwoed lezer heb verslonden. Gelukkig beschikten we in de jaren vijftig over een groter aanbod Nederlandstalige jeugdliteratuur dan in de hierboven beschreven periode. De Noordnederlandse jeugdboeken en dé boeken uit het buitenland in Nederlandse vertaling vulden het toen nog schaarse lezenswaardige Vlaamse boekenbestand aan. Ook dit moet natuurlijk in beschouwing genomen worden als een analyse gemaakt wordt van de lektuurvoorziening in het verleden en van de invloed die die lektuur heeft uitgeoefend op de jeugdige lezer. Bij mij heeft die confrontatie tussen Zuid- en Noordnederlandse jeugdliteratuur alleszins duidelijke sporen nagelaten.

Hilde de Ridder-Symoens

J.C.H. Blom, *Verzuiling in Nederland in het bijzonder op lokaal niveau, 1850-1925* (Amsterdamse Historische Reeks 2; Amsterdam: Historisch Seminarium van de Universiteit van Amsterdam, 1981, 64 blz., f 8,50). *Belgisch tijdschrift voor nieuwste geschiedenis*, Themanummer Verzuiling, XIII (1982) aflevering 1 (Gent: Jan Dhondt-Stichting v.z.w., 178 blz., BF860,—).

Sinds de wetenschappelijke discussie over het verschijnsel verzuiling in de tweede helft van de jaren vijftig een aanvang nam, is deze vooral door vertegenwoordigers van de sociale wetenschappen beheerst. De verzuilingshistoriografie draagt de sporen van deze bijna dertigjarige sociaal-wetenschappelijke dominantie: er is zo langzamerhand een opvallende discrepantie ontstaan tussen enerzijds de rijkelijke theorievorming over verzuiling als maatschappelijk verschijnsel en anderzijds de zeer beperkte operationalisering en toetsing hiervan door middel van historisch onderzoek. In deze situatie lijkt verandering te zullen komen. In Nijmegen werken sinds 1979 het Katholiek Documentatie Centrum en het Sociologisch Instituut samen aan een onderzoek naar verzuiling en ontzuiling van het Nederlands katholicisme. Zowel de ontwikkeling van het georganiseerd katholicisme op lokaal niveau vanaf 1870, als het netwerk van nationale katholieke organisaties en de katholieke elite krijgen aandacht. Bij de vakgroep Nieuwste Geschiedenis van de Katholieke Universiteit startte in 1982 een driejarig onderzoek, dat vanuit een internationaal-comparatieve benadering plaatsvindt. Het uitgangspunt is hier dat de verzuiling niet uniek is voor de Nederlandse katholieken. Ook onder hun geloofsgenoten in België, Zwitserland en Oostenrijk voltrokken zich vanaf het laatste kwart van de negentiende eeuw verzuilingsachtige processen. Het vergelijkend bestuderen en verklaren van overeenkomsten en verschillen in de ontstaansfase van deze verzuilingskatholicismen is het voornaamste oogmerk van dit onderzoek. Tenslotte is er het onderzoeksproject, dat door de vakgroep Nieuwe en Theo-

retische Geschiedenis van de Universiteit van Amsterdam is opgezet. Het draagt de titel 'Verzuiling in Nederland in het bijzonder op lokaal niveau, 1850-1925'. De gelijkkluidende publikatie van J.C.H. Blom is de neerslag van de onderzoeksvoorbereidingen, waarmee in 1980 systematisch begonnen werd. Het gaat dus veel meer om voornemens en plannen dan om onderzoeksresultaten. Van de drie genoemde projecten is het Amsterdamse het omvangrijkst en de looptijd is daarop toegesneden: rond 1990 is de afronding gepland.

Het boekje biedt eerst een korte introductie in de verzuilingshistoriografie en etaleert vervolgens de vraagstelling en de onderzoeksplannen. Besloten wordt met enkele opmerkingen over mogelijke bronnen, die voor lokaal onderzoek in aanmerking komen, en 'een nogal ambitieus werkprogramma' (9) zoals de auteur zelf toegeeft. De noodzaak van lokaal en regionaal onderzoek is onbetwist, niet alleen omdat het hier om een *terra incognita* gaat, maar ook aangezien alleen op deze wijze de lokale en regionale differentiatie in het verzuilingsproces goed tot uitdrukking kan komen. Mijn kritiek geldt de probleemstelling en de uitwerking hiervan. De theorievorming over verzuiling is bepaald rijk te noemen. Ook Blom constateert dit. Hij laat de voornaamste theorieën de revue passeren: de verzuiling als bijproduct van het emancipatiestreven van katholieken, 'kleine (protestantse) luyden' en socialistische arbeiders; de verzuiling als resultaat van een partijpolitiek mobiliseringsproces; de verzuiling als kerkelijk afweer- en isolatiemechanisme ten opzichte van maatschappelijke modernisering. Ook de definitieve problemen stelt Blom aan de orde: kan men alleen spreken van confessionele zuilen en is een sociaal-heterogene compositie van de zuil daarom kenmerkend, of is er daarentegen ook sprake van een socialistische en een liberale zuil? Tenslotte kiest de auteur ervoor voorlopig niét te kiezen. Zuilen worden gedefinieerd als 'bevolkingsgroepen waarvan de leden een belangrijk deel van hun sociaal-culturele en politieke activiteiten bewust binnen eigen levensbeschouwelijke kring verrichten alsmede de gezamenlijke organisaties die daartoe mogelijkheden bieden' (24), een zeer ruime omschrijving, waarmee men alle kanten op kan. Als periodisering wordt 1850-1925 gehanteerd, omdat zich in dit tijds kader 'al direct' een aantal aspecten aftekent, die volgens de auteur voor het ontstaan van de verzuiling van belang zijn (25). Vervolgens omarmt Blom het geheel van de tot dusver gelanceerde hypothesen om vooral geen type verklaring of oorzaak op voorhand uit te schakelen (21) en omdat verzuilingsonderzoek 'zeer breed van opzet en aanpak' moet zijn (33). Ik acht het twijfelachtig of een zo open en vrijblijvende benadering van de verzuiling als historisch verschijnsel wetenschappelijk vruchtbaar zal blijken te zijn. Voorlopig lijkt mij een methode, waarbij iedere theorie afzonderlijk op zijn historische verklaringskracht getest wordt, van meer succes verzekerd.

Reeds ter sprake kwam de twijfel aan de uniciteit van de Nederlandse verzuiling. Deze twijfel is in de vergelijkende politicologische literatuur al vrij vroeg uitgesproken en lijkt door enkele historiserende en historische publikaties, die in de jaren zeventig verschenen, steeds meer gerechtvaardigd te worden. De historiserend-politicologische studies van L. Huyse (*Passiviteit, pacificatie en verzuiling in de Belgische politiek* (Antwerpen, 1970)) en R. Steininger over Nederland en Oostenrijk (*Polarisierung und Integration* (Meisenheim am Glan, 1975)), alsmede de historische monografie over de Zwitserse katholieken van U. Altermatt (*Der Weg der Schweizer Katholiken ins Ghetto* (Zürich, 1972)) kunnen in dit verband genoemd worden. Wat België betreft kan hieraan nu ook het verzuilingsnummer van het *Belgisch tijdschrift voor nieuwste geschiedenis* toegevoegd worden. Het is volgeschreven door een gezelschap, dat uit historici en godsdienstsociologen bestaat, en de bijdragen verschillen daardoor in hun benadering van de Belgische verzuiling. In kwaliteit doen de zes artikelen, op één uitzondering na, nauwelijks voor elkaar onder. De Gentse

RECENSIES

historicus J. Art opent het nummer met een opstel getiteld 'Van 'klerikalisme' naar 'katholieke zuil' of van 'regime clérical' naar 'CVP-staat' (1-22). Hij levert hierin ondermeer een interessante bijdrage aan het definitieprobleem van de verzuiling door zich af te vragen of de term 'katholieke zuil' niet een gekuiste versie is van het aloude clericalisme. In zijn historische verklaring van de Belgische katholieke zuil probeert de auteur aan te tonen, dat deze een reflex is van een corporatie met een monopolistische traditie op een vrije marktsituatie. Met deze corporatie bedoelt hij de Belgische katholieke kerk, die in 1830 in een drievoudige afhankelijkheidsrelatie geraakte. Materieel ten opzichte van haar sponsor: de staat; symbolisch ten opzichte van de concurrentie, want de godsdienstvrijheid heeft het monopolie van de clerus op symbolisch en godsdienstig goed doorbroken; en tenslotte kan gesproken worden van een afhankelijkheid jegens de cliënt, in casu de gelovige, die niet langer verplicht is datgene te consumeren wat hem geboden wordt, maar nu kan kiezen. Op basis van literatuur werkt Art deze theorie aan de hand van de evolutie in Vlaanderen verder uit.

De Brusselse historica E. Witte houdt zich bezig met de vraag of er in België gesproken kan worden van een vrijzinnige verzuiling (23-57). Doorgaans wordt in de wetenschappelijke literatuur een vrij strikte parallelie geconstrueerd tussen de bouw van de katholieke en de vrijzinnige structuur. Tegen deze opvatting zet Witte zich in haar artikel af. Historisch gezien is de katholieke zuil ontstaan door verticale integratie: met het katholieke geloof en de kerk als homogeniserende factoren recruteerden de zuilbouwers uit alle sociale strata (grootgrondbezitters, hogere en lagere middenklasse, boeren en arbeiders). De vrijzinnige 'zuil' werd daarentegen vanaf het begin verscheurd door klassentegenstellingen, zo stelt Witte, en dat bleef zo. De conclusie luidt dat de vrijzinnigheid nooit een algemeen bindingselement is geworden in de zin dat de klassentegenstelling tussen liberalen en socialisten hieraan ondergeschikt was. Van een vrijzinnige verzuiling kan daarom moeilijk gesproken worden.

Is het misschien om deze reden dat A. Miroir in zijn bijdrage over het liberaal syndicalisme (59-82) zorgvuldig het begrip 'pilarisation' vermijdt, maar zich bedient van de veel vagere omschrijving 'famille politique'? De auteur schetst in een op bronnenonderzoek gebaseerd artikel de ontwikkeling van het liberale vakbondswezen in de periode 1894-1961. Eind negentiende eeuw werden de liberale syndicaten door conservatieve liberalen in het leven geroepen teneinde zo een dam op te werpen tegen het oprukkend socialisme. Wanneer in 1961 de oude Liberale Partij verandert in de rechtser koersende Partij voor Vrijheid en Vooruitgang botst zij met de belangen van het sociaal-liberale syndicalisme. De liberaal-syndicalistische beweging wordt zo verloochend door dezelfde conservatieve krachten, die haar verwekt hebben.

Ook de Leuvense godsdienstsociologen J. Billiet en K. Dobbelaere hebben hun steentje bijgedragen aan dit verzuilingsthemanummer. Het opstel van Billiet (83-118) is zeer sterk politicologisch getint en het onderzoekt op basis van literatuur de invloed van de verzuiling op het politieke leven in België na 1945, en, omgekeerd, de invloed van de politiek op de verzuiling. De auteur constateert dat in België alleen de levensbeschouwelijke tegenstelling geïnstitutionaliseerd te noemen is. De sociaal-economische scheidingslijn heeft zich bijvoorbeeld binnen de levensbeschouwelijke verzuiling ontwikkeld en de communautaire scheidingslijn is helemaal niet geïnstitutionaliseerd. Wanneer de vooral door de politicoloog Lijphart uitgewerkte relatie tussen verzuiling en politieke stabiliteit ter sprake komt, stelt Billiet dat de politieke crises in het België van de jaren zeventig niet beschouwd kunnen worden als het resultaat van ontzuiling, maar juist veroorzaakt zijn door het niet-geïnstitutionaliseerd zijn van die communautaire tegenstelling. Volgens de auteur moet de

verzuiling beschouwd worden als het gevolg van politieke strategieën en daarmee leunt hij tegen de reeds genoemde Steininger aan, die in 1975 de verzuiling analyseerde als het gevolg van partijpolitieke mobiliseringsprocessen.

Dobbelaere bespreekt de huidige katholieke zuil in België (119-160) en constateert dat deze in tegenstelling tot haar Nederlandse pendant zich gedurende het laatste decennium numeriek heeft weten te handhaven. Hier dus geen ontzuiling, zoals die zich in Nederland manifesteert in federaties en fusies van organisaties op verschillende levensbeschouwelijke grondslag. Wel is het aandeel van de clerus in met name de gezondheidszorg en het onderwijs ten gevolge van professionalisering aanzienlijk verminderd en de rol van de godsdienst in deze sectoren is sterk geprivatiseerd. Het artikel bevat veel in tabellen verwerkte statistische gegevens over de ontwikkeling van de Vlaamse katholieke zuil in de jaren zestig en zeventig.

De laatste bijdrage is van de hand van de Luikse historicus P. Gérin (161-176) en relatief het zwakst. Het gaat over de verzuiling in het Waalse gedeelte van België. Wat de auteur precies onder verzuiling verstaat, wordt niet duidelijk, al spreekt hij wel onbekommerd van 'le pilier libéral' en 'le pilier socialiste' (164).

Tot besluit kan vastgesteld worden, dat dit themanummer een nieuwe uitnodiging vormt om de verzuiling niet langer te verbijzonderen als een specifiek Nederlands verschijnsel, maar haar door middel van vergelijkend onderzoek boven de nationaal-historische interpretatiecategoriën uit te tillen. Op die manier kan het probleem in een ruimer en daardoor wellicht verhelderder perspectief geplaatst worden.

Hans Righart

M. van Mechelen, *Kroniek van Frans van Cauwelaert 1880-1961 met naschrift door minister van state A.E. de Schryver* (Brugge: Orion, 1980, 239 blz., BF550,—, ISBN 9026435479).

Met de *Kroniek van Frans van Cauwelaert 1880-1961* bracht de uitgeverij Orion in 1980 de allereerste uitvoerige levensbeschrijving van deze markante Vlaming op de markt. Dat zulks pas negentien jaar na Van Cauwelaerts overlijden, of precies honderd jaar na zijn geboorte gebeurde is niet verwonderlijk: het schrijven van een afgeronde Van Cauwelaert-biografie kan een mensenleven vullen. Frans van Cauwelaert leefde immers eenentachtig jaar. Zestig jaar lang heeft hij een eersterangsrol gespeeld in de Vlaamse Beweging, de Antwerpse, de Belgische en de Europese politiek. Het bijzonder omvangrijke Van Cauwelaert-archief dat op het Archief en Museum voor het Vlaamse Cultuurleven (AMVC) te Antwerpen berust, laat trouwens toe het rijk gevulde leven van de politicus stap voor stap te reconstrueren.

Als scholier al engageerde Frans van Cauwelaert zich in de Vlaamse Beweging, een engagement dat hij tot op het einde van zijn leven gestalte heeft gegeven: in de studentenbeweging, als journalist, als burgemeester van Antwerpen en als volksvertegenwoordiger. Hij gaf het flamingantisme een persoonlijke inhoud waarbij hij consequent de nadruk legde op de taalkundige en culturele autonomie van Vlaanderen, hoewel altijd binnen de Belgische eenheidsstaat, wat hem herhaaldelijk in conflict bracht met de radicale vleugel binnen de Vlaamse Beweging. Van Cauwelaert heeft mee gebouwd aan de vernederlandsing van het onderwijs, het gerecht, het leger, de openbare diensten en de wetenschappen. Na de eerste wereldoorlog, en vooral vanuit zijn functie van Antwerps burgemeester (1921-1932) kreeg zijn Vlaams engagement ook een economische dimensie: dit verklaart zijn inzet voor